

Systemdenken en –doen

John Grin

www.uva.nl/profiel/j.grin

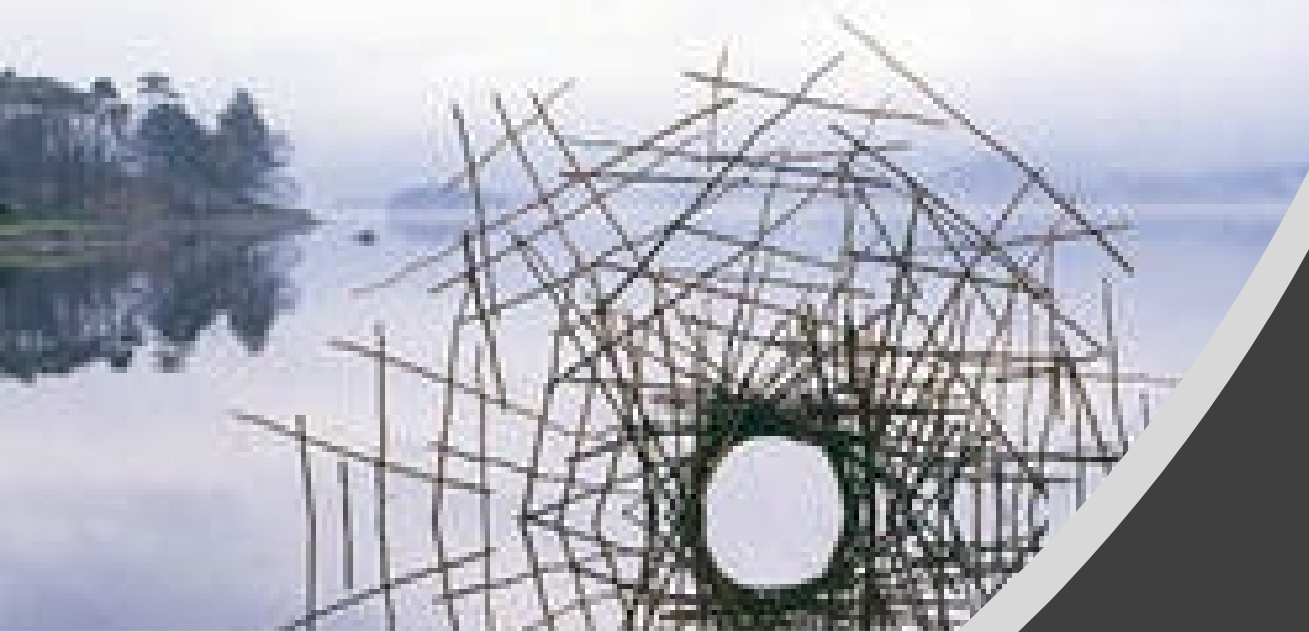
j.grin@uva.nl - @jgrin1

Fritjof Capra and Pier Luigi Luisi

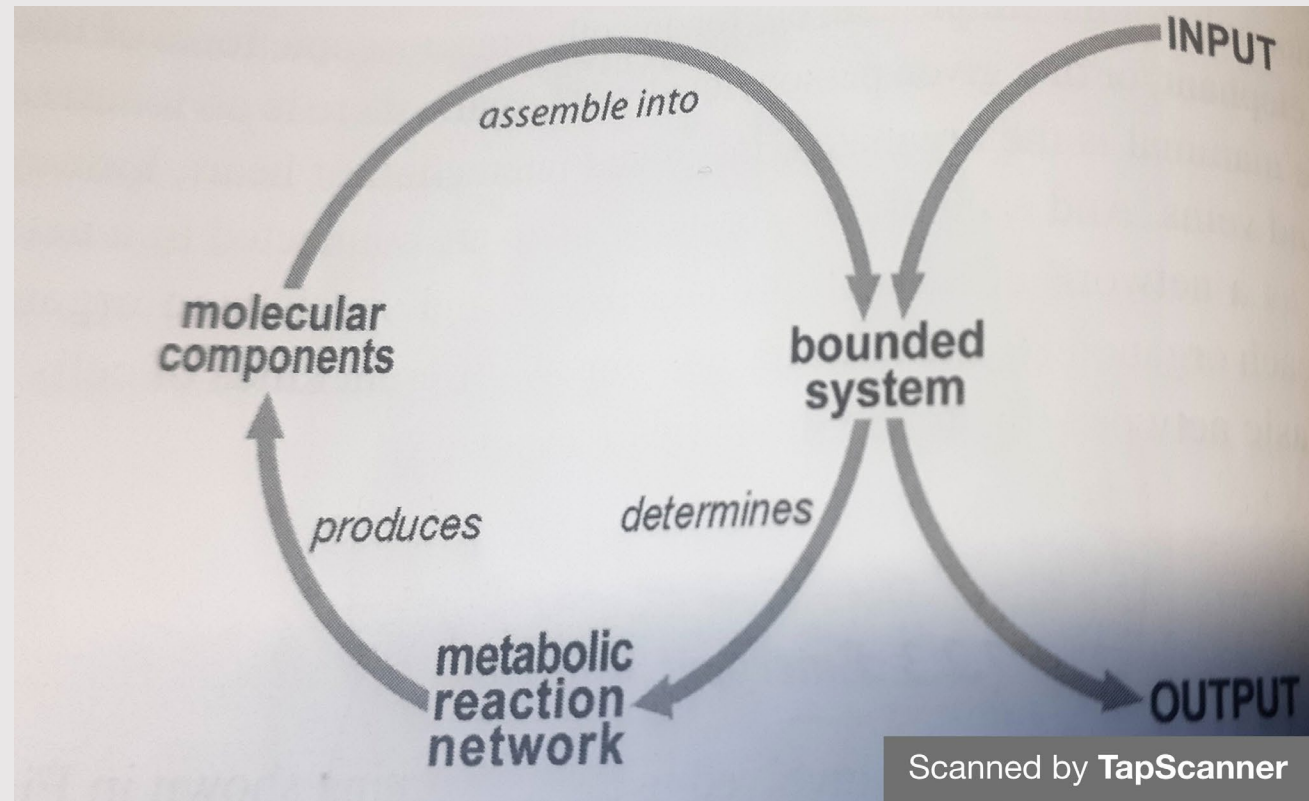
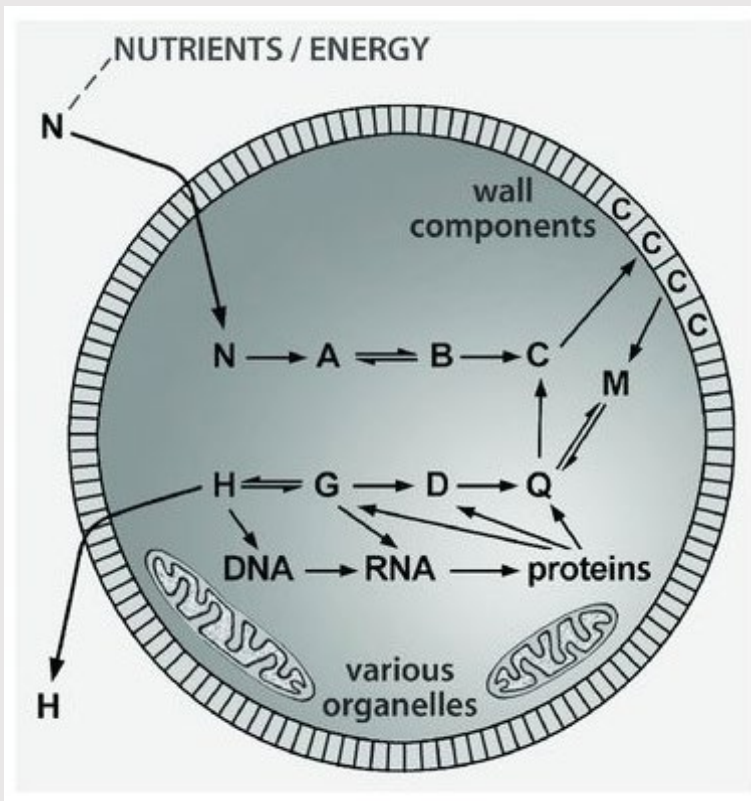
The Systems View of Life

A Unifying Vision

Wat is , hoe ontstaat
een systeem
en waarom is dat zo
lastig te veranderen?

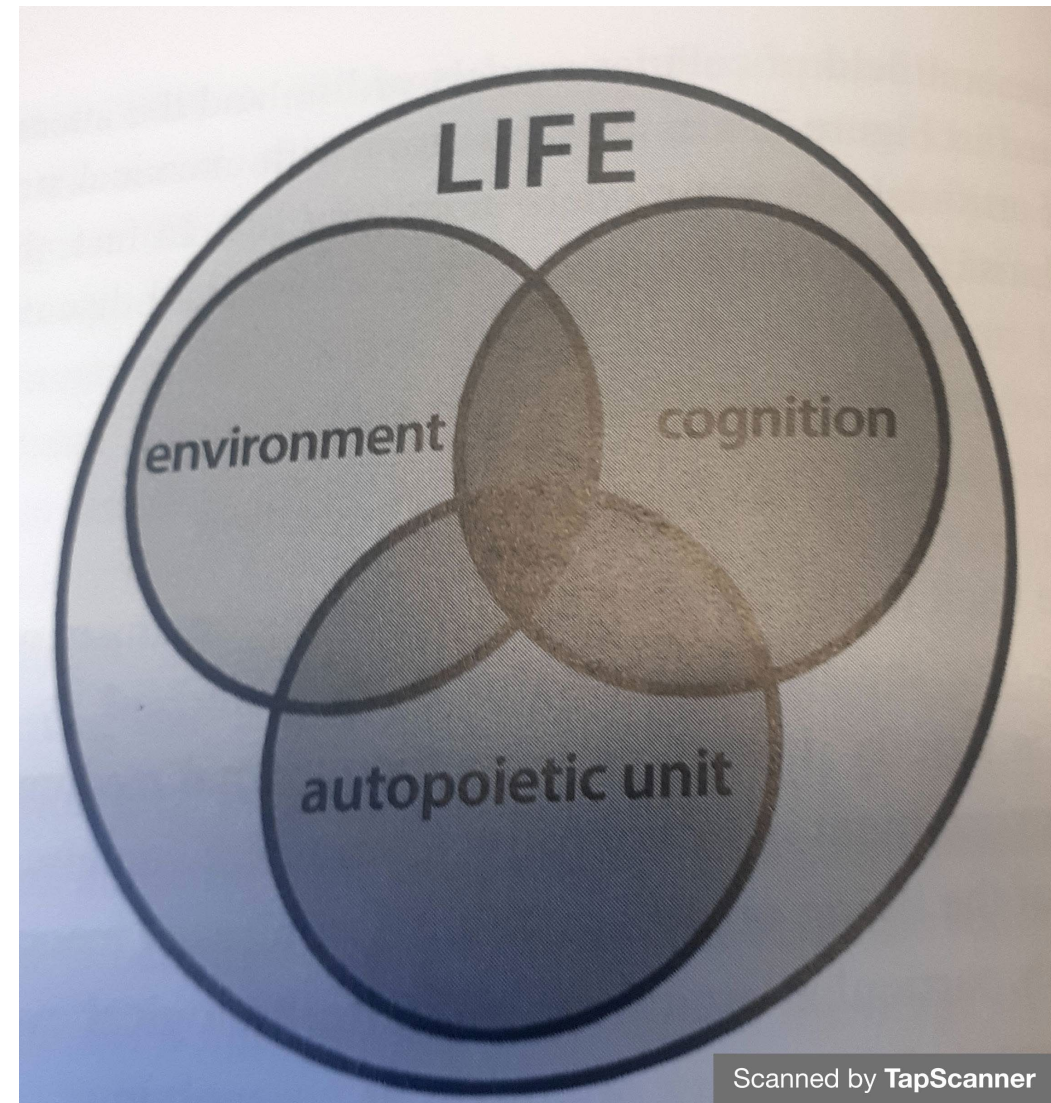

Ontstaan en reproductie van dissipatieve constellaties & wisselwerking met omgeving

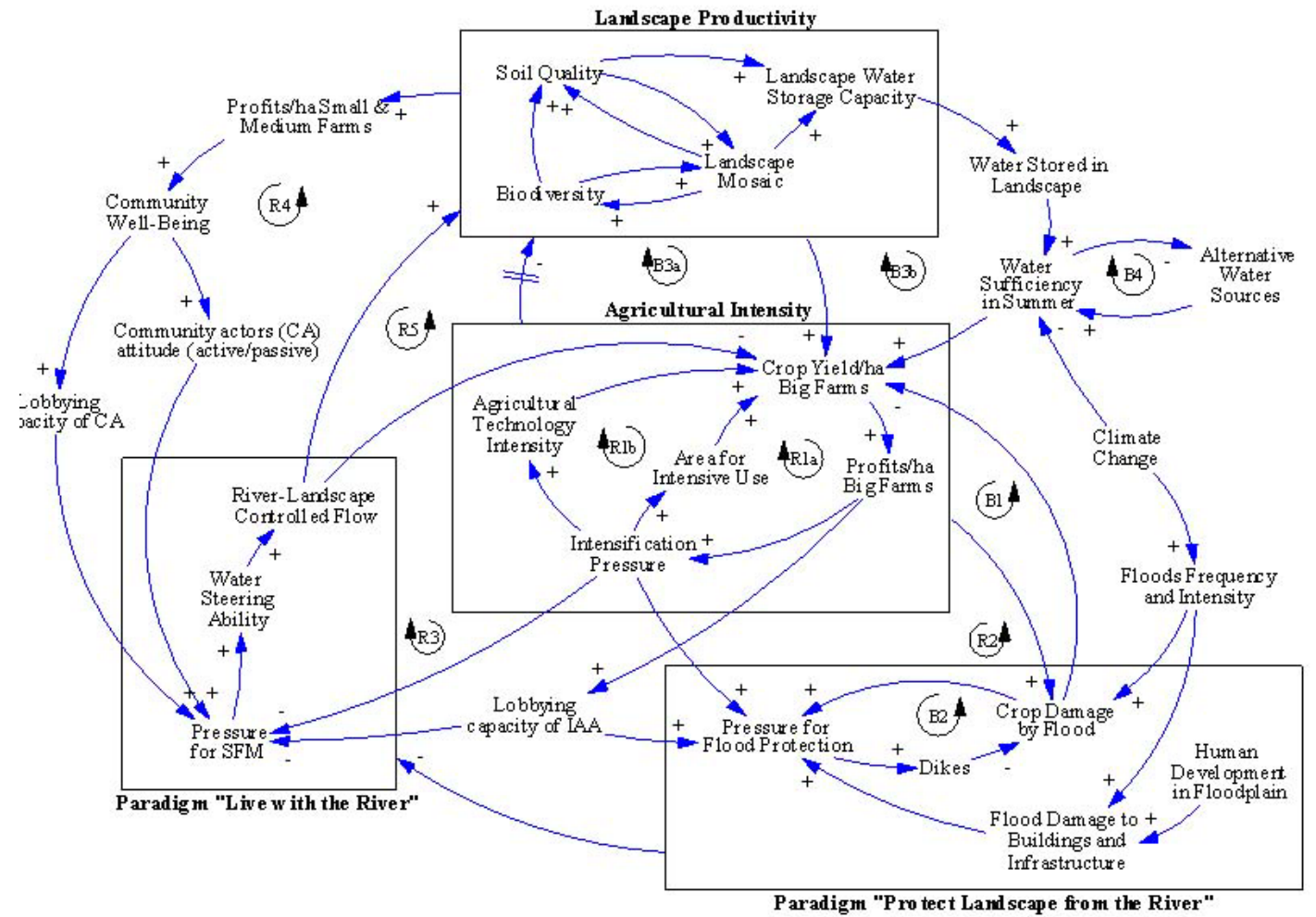
Capra over bewustzijn & transitiedynamiek

- Zelfsturing = sturing
- Nodig voor transitie:
  - Systeem naar een ander evenwicht brengen
  - .. door een andere constellatie sterk te maken
  - door de oude constellatie af te breken of i.e.g te verzwakken
- Daartoe:
  - handelen op meerdere niveaus
  - Georiënteerd op systeemdynamiek => analyse

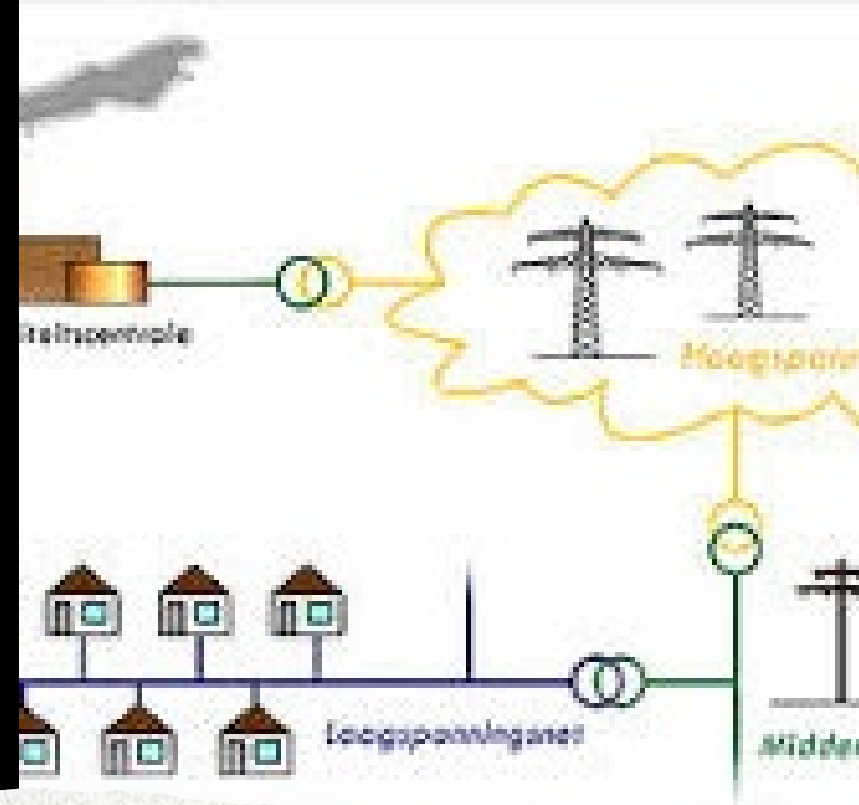

Een voorbeeld

Wat is, hoe ontstaat
een systeem
en waarom is dat zo
lastig te veranderen?

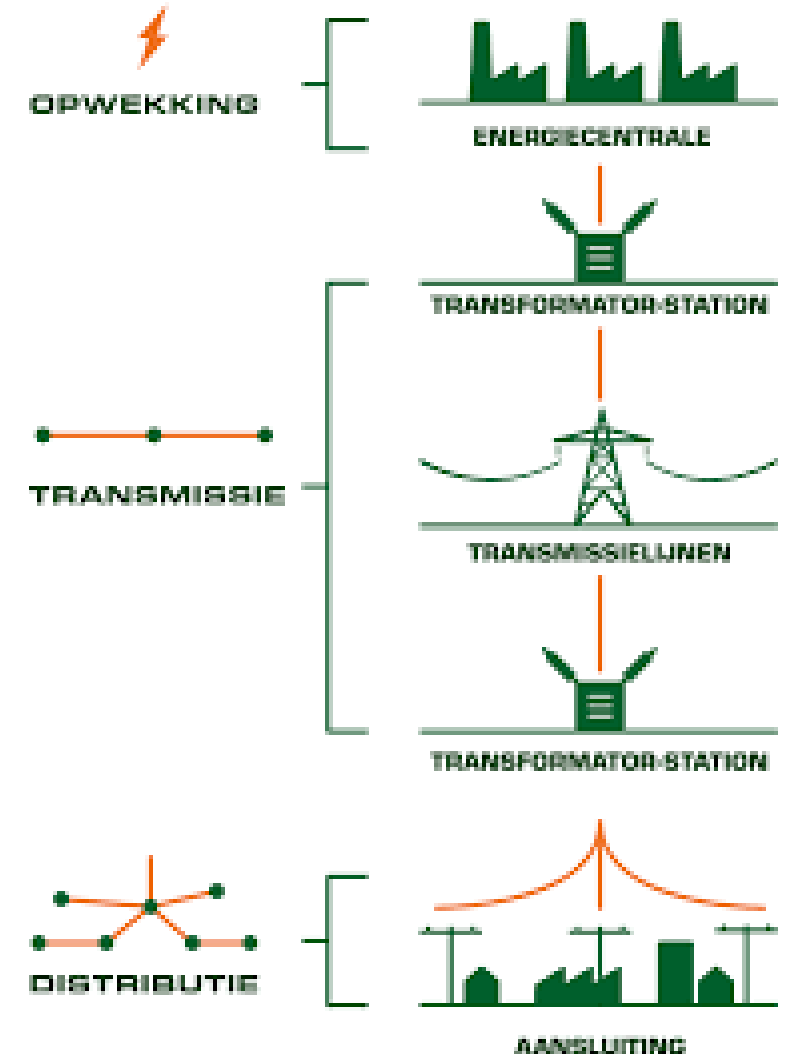
Uitgangspunt: co-evolutie
van probleemdefinities,
praktijken en structuren

discursieve...
institutionele...
en materiele dimensies van structuur

Voorbeeld (1): het fossiele elektriciteitssysteem sinds 1905

- Probleemdefinitie:
  - betaalbare electriciteit voor iedereen, overal
  - ... t.b.v. sociaal-economische vooruitgang
- Praktijken:
  - centrale, fossiele, grootschalige productie
  - distributie via netwerk
  - decentrale, onbegrensde consumptie

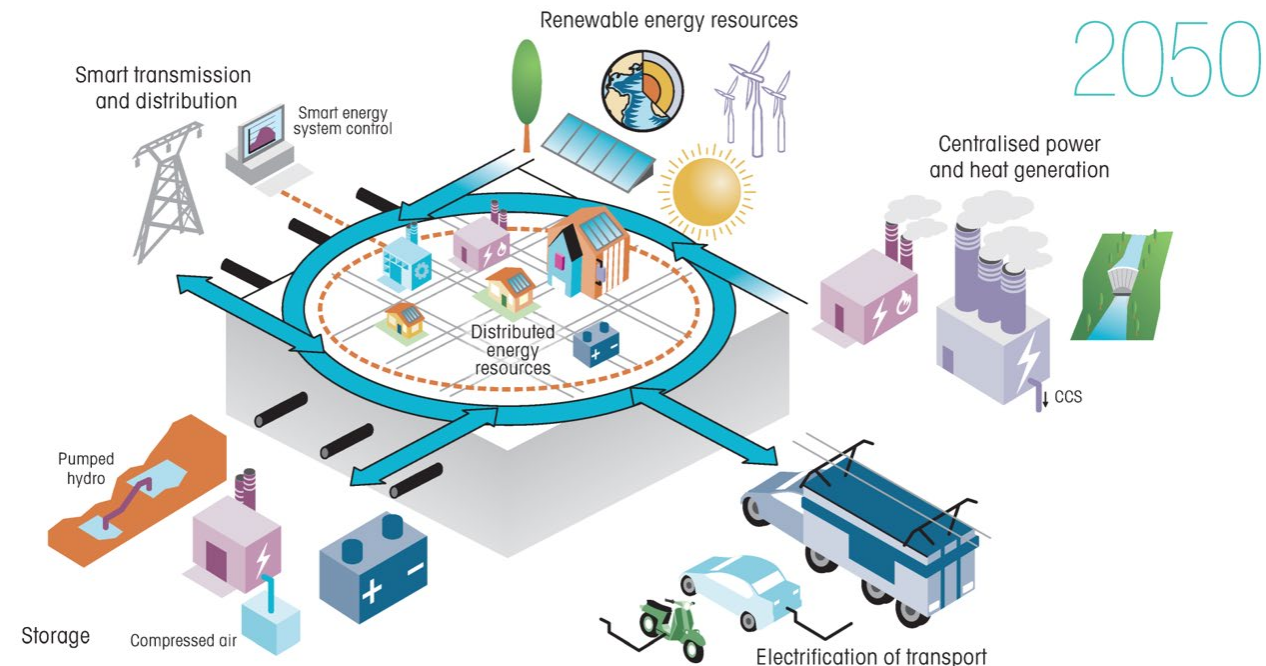
- Materiële structuren:
  - Grootschalige centrales
  - Aanvoerlijnen fossiele brandstoffen
  - H en L spanningsnetwerk
  - Contactdozen, stekers enz.
- Institutionele structuren
  - aansluitplicht
  - standaardisatie (220 V etc)
  - KEMA Keur
- Discursieve structuur
  - Leverancier, klant,
  - tarief,
  - leveringszekerheid

Voorbeeld (2): post-fossiel elektriciteitssysteem

- Probleem: klimaatneutraal, behoud welvaart
- Praktijken:
  - Centrale en decentrale praktijken van opwekking
  - Matching productie en gebruik
- Materiële structuren:
  - Decentrale PV, wind
  - Centrale PV, wind
  - Tweerichting netwerk, opslag & meters
  - Contactdozen, stekers enz.
- Institutionele structuren
  - Voorfinanciering decentrale opwek
  - Wederzijdse tarieven
  - Regels ivm intermittency
  - standaardisatie (220 V etc)
  - KEMA Keur
- Discursieve structuur
  - Prosumert,
  - opslaan
  - productie-overschot

Co-evolutie stelling impliceert ook:

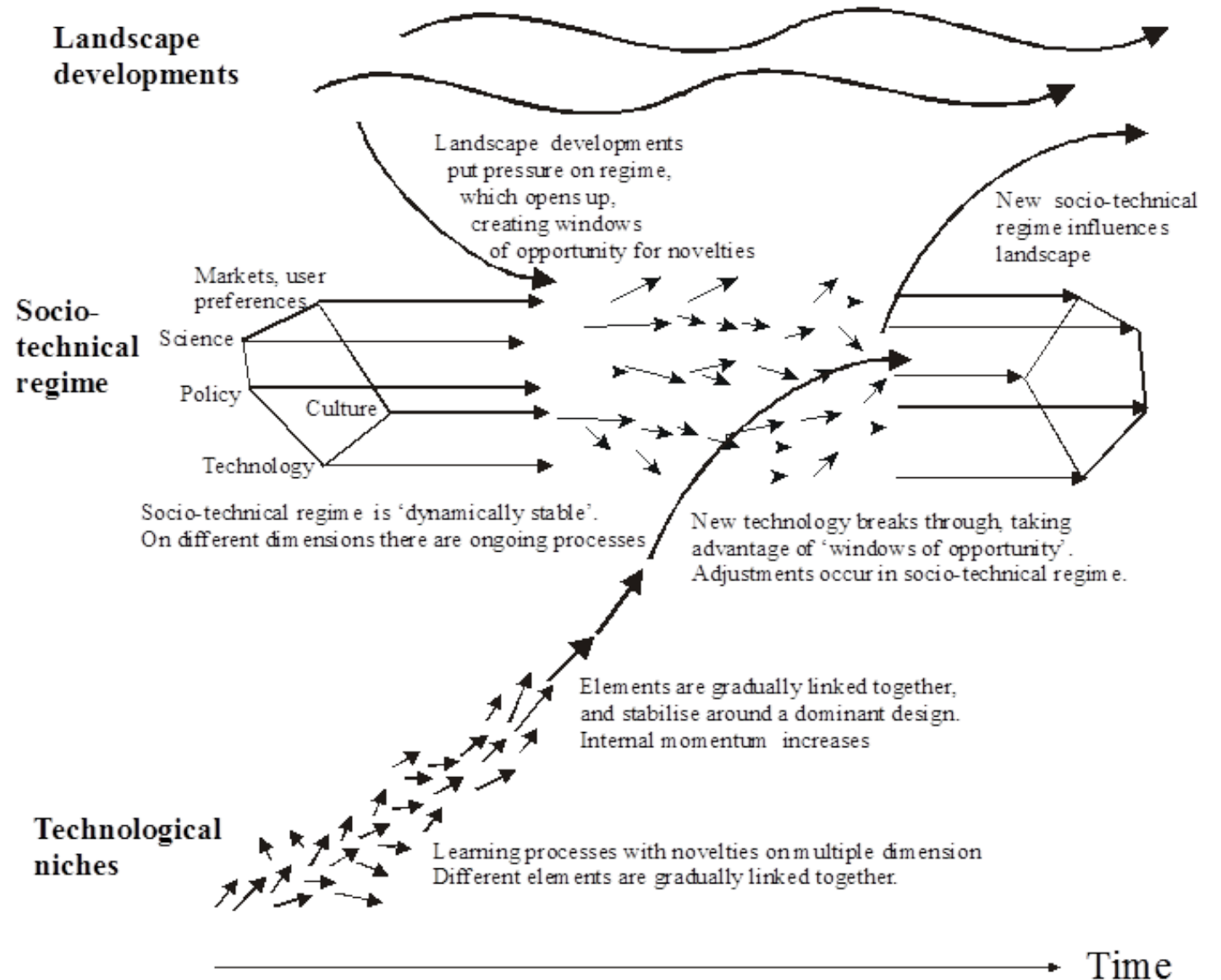
1. Structuur ondersteunt bepaalde praktijken; andere juist niet
2. Fundamenteel andere probleemdefinitie => fundamenteel andere maatschappelijke praktijken => structuurveranderingen nodig
3. Geen structuur veranderingen => nieuwe praktijken lopen tegen barrières aan
  - 'Hardnekkige problemen'

Nog één handje termen

- Regime:=
  - Dominante constellatie van praktijken en structuren
- Transitie:=
  - Verandering van regime, m.h.o. nieuw probleem
- Nichepraktijken:=
  - van regime afwijkende praktijken
  - gunstige context, buiten invloedssfeer v.h. regime: in een niche
- Landschap:
  - Externe ontwikkelingen die druk zetten op regime

Transitiedynamiek

Het vraagstuk en het toekomstbeeld

- Probleemdefinities, ca. 1900
  - Industrialisatie
  - Sociale vooruitgang bevorderen
- Toekomstbeeld
  - Verlichting, elektrische tram: een droom! (< culturele landschapstrend)
  - Transport arbeiders > werk (<industrialisatie, urbanisatie)
  - 24 uren productie, mechanisering
  - Verbetering huiselijke condities, vrouwen minder werkdruk
  - Centraal leveren: zeker, veilig
- Experimenten starten: verbreden en verdiepen
  - productie
  - Verbruik: groot (haven, tram) en huishoudelijk

Experimenteren en leren

- 1900-1914: Amsterdams elektriciteitsbedrijf had
  - Ontwikkel-lab (i.s.m. industrie)
  - test-gebruikers
  - informatiecampagnes
- Aldus:
  - netwerk gemeente – producenten – consumenten
  - leren
  - verwachtingen gearticuleerd
    - Leren en verwachtingen leidden tot aanpassingen aan apparaten (half-watt lamp!; stofzuigers populair!) , tariefstructuur enz.

Slim verbinden, opschalen

- Elektriciteitsbedrijf:
  - Positieve terugkoppeling tussen meer gebruik en goedkoper produceren
    - 1904: DC > AC i.v.m. versterking tram, haven, anderen
    - 1912: nieuwe woningen aan het netwerk gekoppeld
    - 1913: gratis aansluiting en muntmeter
    - Slim gebruik netwerk idee

Nu
begrijpen
we

- Wat een systeem is
- Hoe een systeem zichzelf reproduceert
- Hoe een systeem ontstaat

Maar: een
systeem-innovatie
bewerken -
#hoedan?
#waardan?

Tussen experimenteren en
systemische transformatie

Uitdaging:
hoe het systeem
veranderen vanuit
de bestaande orde,
en met gevestigde
spelers?

Twee antwoorden:

1. begin in een 'veilige ruimte' aan de 'rand' van het systeem
  - met vooral vernieuwers
  - te experimenteren
  - en verander van daaruit het system
2. verander het systeem vanuit het centrum,
  - door slimme methode,
  - voldoende veranderinggerichte systeemkennis
  - strategisch arrangement

In beide gevallen:
ruimte creëren voor ander denken en doen
stapsgewijs - via voortschrijdend inzicht

Denken: verwachtingen
verleggen (visioenen, verhalen)

Ontwerpen: andersoortige
oplossingen uitwerken

Doen: van barrières naar
systeeminnovaties

RIO:

Reflexief

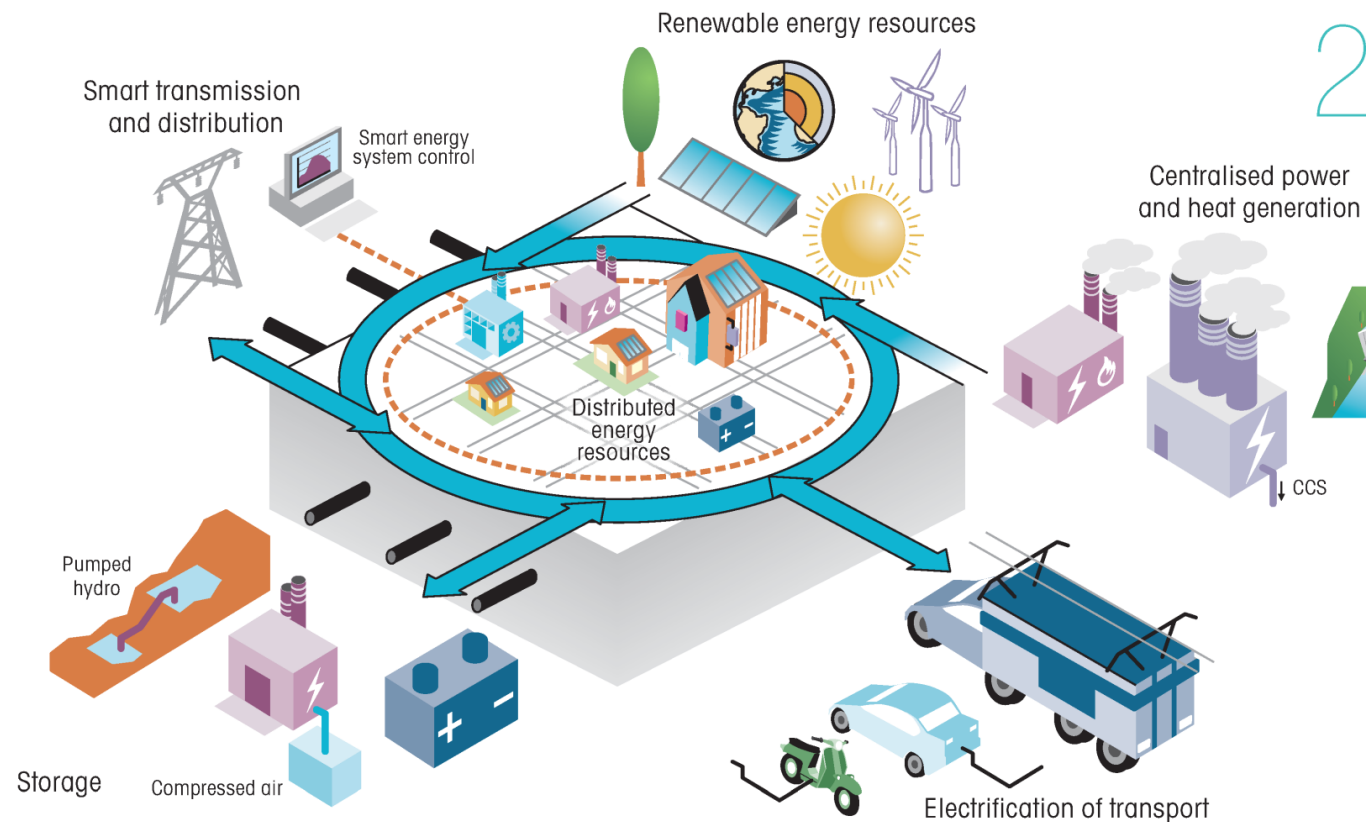
Interactief

Ontwerpen

Doen: van
barrières naar
systeem-
innovaties

Hoe die vertaalslag
maken?

Implicaties van co-evolutie van probleemdefinities, praktijken en structuren:

- Structuur ondersteunt bepaalde praktijken; andere juist niet
- Fundamenteel andere probleemdefinitie => fundamenteel andere maatschappelijke praktijken => óók structuurveranderingen nodig
  - Een systeeminnovatie
- Geen structuur veranderingen => nieuwe praktijken lopen tegen barrières aan
  - 'Hardnekkige problemen'

Vrolijk inzicht

- Barrières zijn dus vaak uitdrukkingen van
- ... precies die elementen uit bestaande praktijken en structuren
- ... waarvan verandering van groot belang is voor een succesvolle systeeminnovatie!
  - wezenlijke winstpunten

Aldus van een
goed naar een
beter idee

- Goed idee: als bedacht volgens de aanpak van sessie 3
- Beter idee: dat (zo nodig aangepaste) idee + aanpassing(en) in het system
  - ‘wezenlijke winstpunten’ (*want helpen ook elders en later*)

Werken aan systeeminnovaties

Voorbeeld Koppelkansen

Koppelkansen
Onderweg in 2020

Photo by [Alex Folguera](#) on [Unsplash](#)

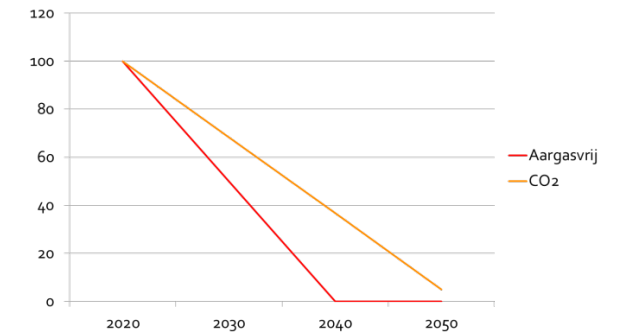
Vier hedendaagse uitdagingen aan steden

- Elk vraagt grote verandering
- Het was al druk onder de grond!
- Hoe betaalbaar houden?

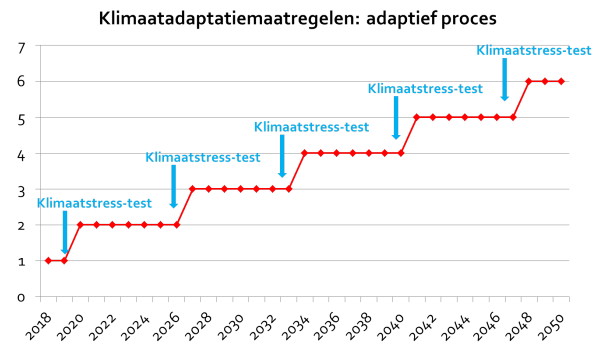
Digitale stad

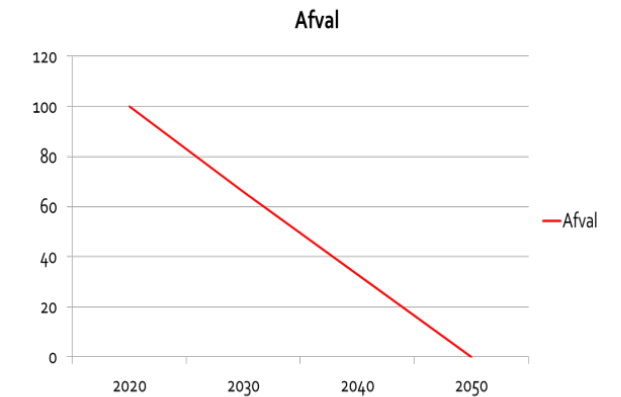
Energietransitie

Klimaatverandering

Circulaire economie

Koppelkansen: meervoudige waardecreatie

- Synergie tussen
nutsinfrastructuren

<https://www.kennisactiewater.nl/co-creatie-trajecten/koppelkansen/>

× × × **Gemeente
Amsterdam**

water **net**

Dit vergt systeeminnovatie

Structurele veranderingen:

- Discursief:
  - Van functionele differentiatie naar synergie
  - Efficiëntie: van schaal-logica naar synergielogica
  - Van een universele oplossing naar een repertoire gebiedsgerichte oplossingen
- Institutioneel:
  - Financieel model: investeringen en opbrengsten gedistribueerd in ruimte en tijd
  - Andere governance
- Materieel:
  - andere techniek & infra

- Eerder doorgaans:
  - Experiment in niche, aan rand regime
  - Verbind niches experimenten met bestaande dynamiek in regime & landschap(MLP)
- Hier:
  - in het hart van het bestaande systeem

Een 'niche' binnen het regime en met regimeveranderaars binnen bereik

Anders werken: RIO

Meerdere loci:

- concrete casus centraal (inductieve aanpak)
- kernteam: (cross-)case verdieping
- directe toegang tot directeuren

Aldus

- Wezenlijke winstpunten realiseren
- Organisationeel leren én HRM

Het begin

In 2018:

- kernteam gevormd
- drie casus verkend > een eerste probleem definitie:
  - zonder synergie worden ruimtebeslag en kosten 4 transities te hoog
- A.d.h.v. casus & probleemdef.: anere verwachtingen
  - andere praktijken (# 1, 2, 6, 9)
  - Anders denken / ontwerpen: 7, 8,
  - andere governance, financieel model, organisatieroutines (#3, 5, 13)
- Programmavoorstel met directeurenoverleg en RIO

Rode draden

1. Grootse opgaven > samen oppakken
2. Koppelkansen breed zien: water-afval-energie-klimaat enz
3. Om fysieke & financiële koppelingen te realiseren, ook bestuurlijk/ org meer koppelen
4. Koppelen vergt 'gezamenlijke ontwerp visie'; voorzieningen op het particulier terrein worden onderdeel van het collectief
5. Schalen kunnen variëren per asset > ook daarom best/org koppelen
6. Welke koppelkans in een gebied op welke schaal: woningen, gebied als geheel?
7. Beschouw water, energie, enz. als een evoluerend systeem van bronnen, transport, opslag/transformatie, distributie en gebruikers/prosumers
8. Bepaal ontwerprichtingen adhv analyse ritmes overlap/koppelkansen
9. Bundel krachten mbt financien vanuit perspectief lasten Amsterdammer
10. Neem kans voor schoonmaakactie ondergrond en neem mee in verdienmodel
11. Ontwerp een flexibele infra
12. Doorbreek, mede via co-creatie, grenzen tussen organisaties
13. Helder opdrachtgeverschap en besluitvormingsmomenten

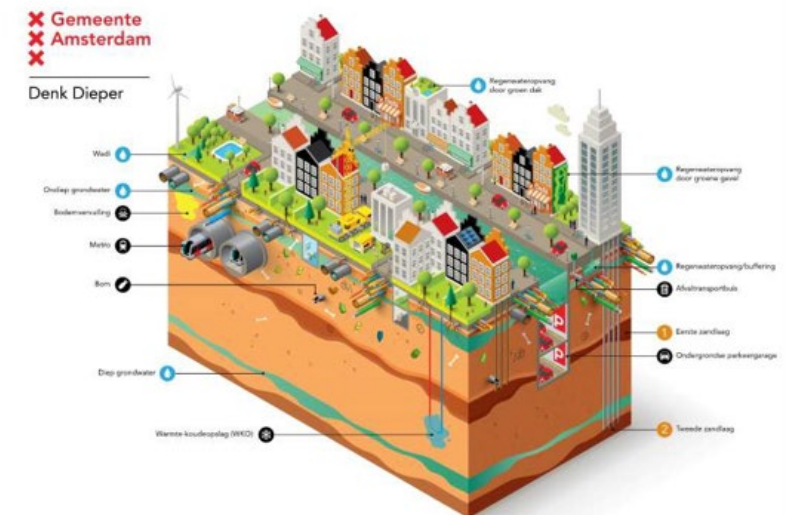
Box 1: Rode draden. *Rob Ververs, eind 2017*

Een rudimentair
toekomstbeeld: van
aparte systemen
naar koppelkansen

× Gemeente
× Amsterdam

water.net

Voorbeeld
gebiedsgerichte
synergie

2019: Aan de slag in Amstelstad

- Uitdagingen

1. Governance
2. Samenwerking
3. Financieel model
4. Chaos onder de grond
5. Missende infra oplossingen

Rapport Sten
Camps

- **Wezenlijke winstpunten**

- ...
- ...
- ...
- Basisregistratie Ondergrond (7/20)
- IOOR (10/20; sessie 4)

- Gezamenlijke reflectie tijdens Masterclass, sept 2019

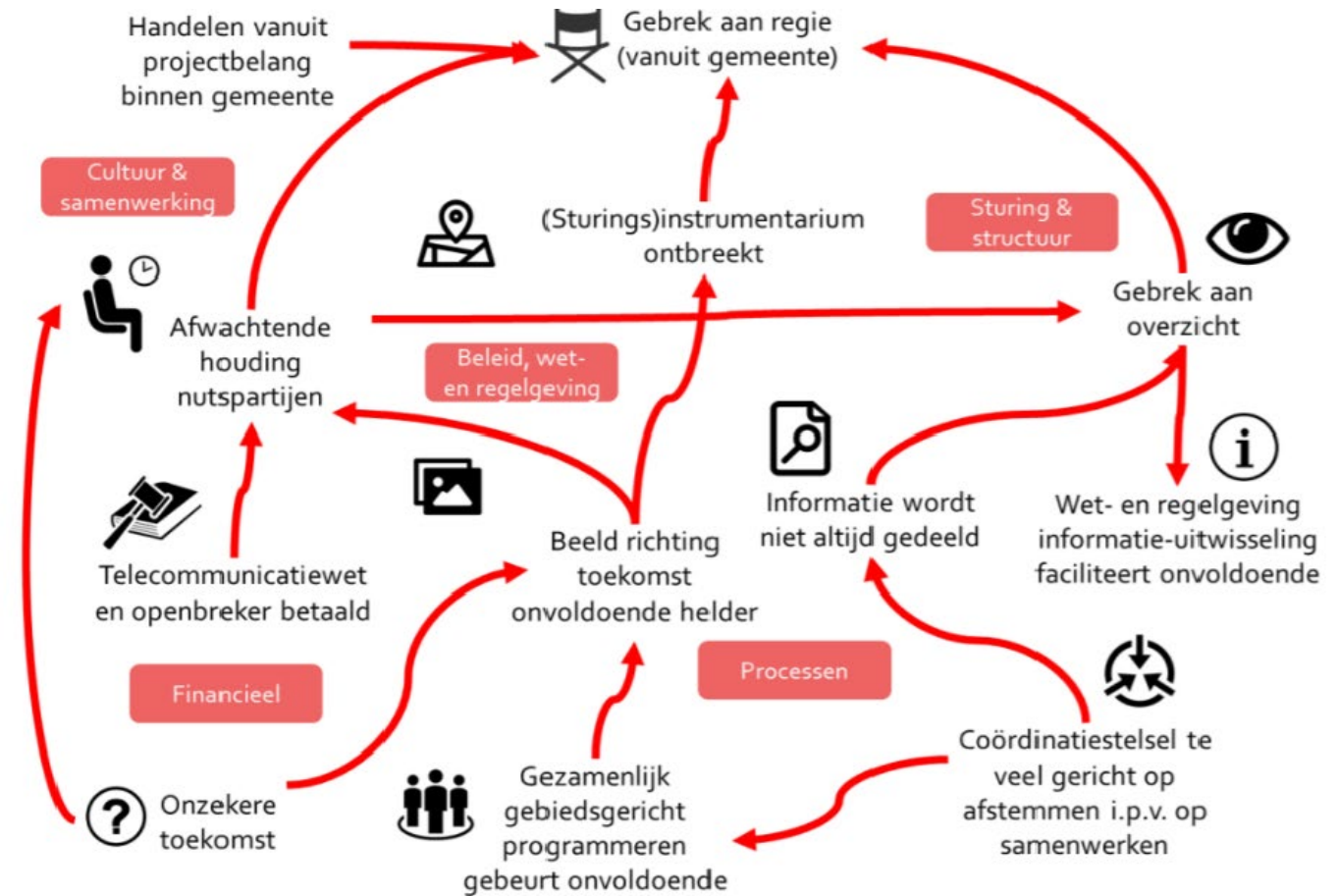
- dynamische agenda **wezenlijke winstpunten** & experttafels, 2020

A) Barrières voor samenwerken

- [Bron: Rapport Camps, gepubliceerd 1/2020](#)
- Reflectie (UvA & Camps): twee centrale kwesties onder barrières zijn
  - Wetgeving en Amsterdamse regels niet ingericht op synergie tussen functies
  - Intern en onderling financieel model mist
- Hoe dit duiden aan de hand van bestaande system?

Enkele kapiteltjes geschiedenis

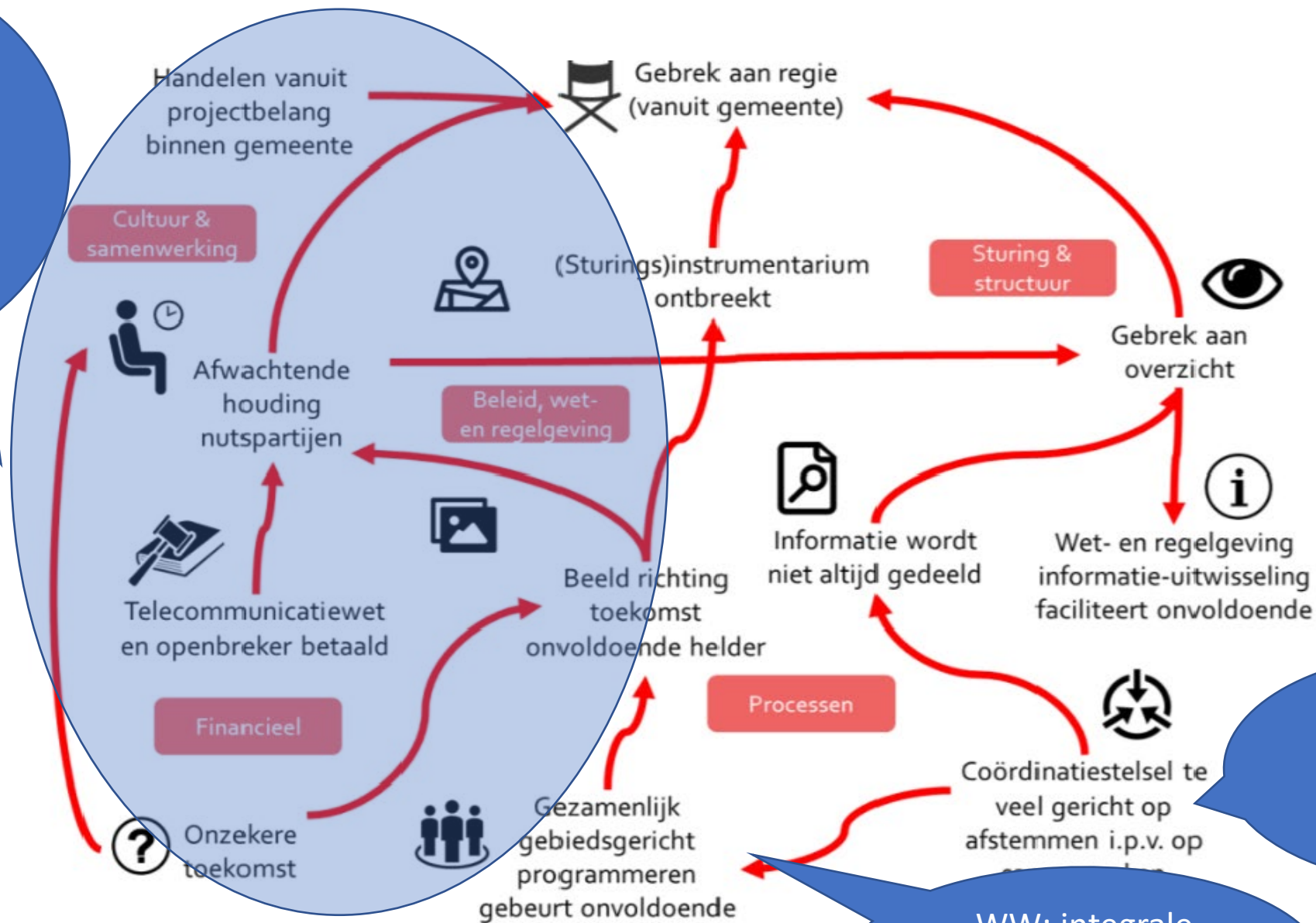
(1:) differentiatie tussen bestaande nutsvoorzieningen

- **Probleem definitie:**
  - betaalbare electriciteit/water / enz voor iedereen, overall
  - ... t.b.v. sociaal-economische vooruitgang
- **Praktijken: [functionele differentiatie]**
  - centrale, grootschalige productie
  - distributie via network naar decentrale consumenten
  - onbegrensde en ononderbroken levering gegarandeerd
- **Materiële structuren:**
  - grootschalige productie
  - netwerken
  - aansluit-interfaces (contactdozen, kranen, meters enz)

} [functionele differentiatie]
- **Institutionele structuren**
  - aansluitplicht
  - standaardisatie
  - veiligheid voor alles [volgens techniek van toen]
- **Discussieve structuur**
  - leverancier,
  - klant, tarief
  - leveringszekerheid [ongeacht vraag]

Nota bene: praktijken en structuren
(1) gericht op één functie en (2) universeel en grootschalig

Kern: distributie
kosten, baten,
risico's =>
Gemeensch.
portemonnee als
wezenlijk
winstpunt

Kern =>
WIOR &
uitlegschema
aanpassen als
wezenlijke
winstpunten

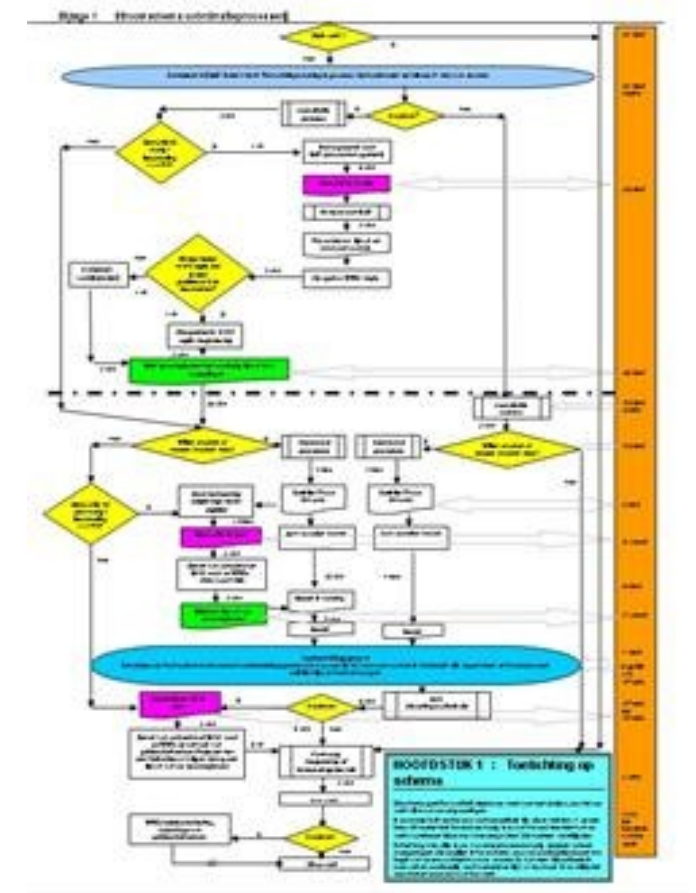
WW: integrale
gebiedsgerichte
planvorming

Samenwerking bij functionele differentiatie

- Coordinatiestelsel / WIOR
  - openbreker betaalt
  - eigen functies voorop (ook vanwege de wet)
  - informatie-uitwisseling beperkt
  - regie = afstemming (geen samenwerking)
- Uitlegschema

Wezenlijke winstpunten:

- aanpassen WIOR
- nieuw uitlegschema

Financiering bij functionele differentiatie

- Financieel model:
  - Apart model voor elke functie (= per Resultaat Verantwoordelijke Eenheid (voorbeelden: nutsfuncties; ook: kademuren)
  - Norm: deze ene functie zo goedkoop mogelijke regelen
  - Efficiëntie via schaal
  - Universeel in plaats van gebiedsgericht
- Agenda 2022: gemeenschappelijke portemonnee
- Te ontwikkelen **wezenlijk winstpunt:** *gemeenschappelijke portemonnee*
- NWO/Groene Zaak-programma 'Duurzame verdienmodellen'
  - Gedistribueerd in ruimte (tussen RVEs) en tijd (korte, middellange, lange termijn)
- via Trans-B/Kennis-Actie Centrum Water
  - Ervaringen uit Superlocal, Kerkrade;/ Stadshaven Rotterdam; I'm Bick, Den Haag

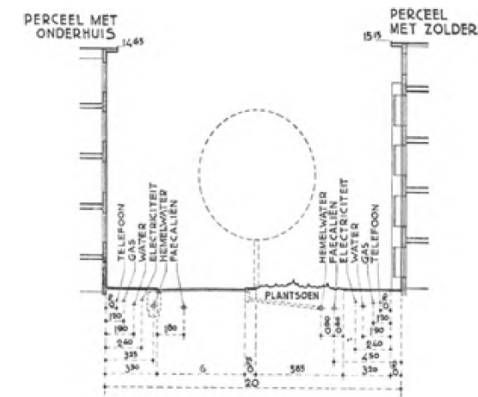

B) Barrières bij planvorming ten behoeve van gebiedsgerichte synergie van ondergrondse infra

- Barrières:
  - efficiëntie gebiedsgericht definiëren
  - gebiedsgericht programmeren, ondergrond leidend: #maarhoedan in Plaberum?
  - aansluiting tussen gebieden met verschillende oplossingen

Enkele kapiteltjes geschiedenis

(2:) Infrastructuur volgt plan

Een dwarsprofiel zoals dit, uit het uitbreidingsplan Bosch en Lommer (1937), werd in het Interbellum steeds complexer: het bepaalde de relaties tussen een toenemend aantal systemen, ook onder de grond. Op die manier bood het dwarsprofiel een rationeel kader voor de aanleg van ondergrondse systemen als riolering en telefoon.

Integraal Gebiedsplan

- In ontwikkeling
- Vragen:
  - hoe IGP vorming zo inrichten dat je goed kunt omgaan met genoemde barrières?
  - ... en op welke barrières stuit je dan?

'Serieus en geloofwaardig buiten de lijntjes kleuren, dat is wat we in Koppelkansen doen'

John Grin, hoogleraar systeeminnovatie UvA

